

УДК: 327.83

<http://doi.org/10.5281/zenodo.2537768>

ЛЮБОВ, ЯКА РУХАЄ КОРДОНИ: ДІАСПОРАЛЬНА ПОЛІТИКА ТУРЕЧЧИНИ

С.В. Коч

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

У статті представлено аналіз процесу формування діаспоральної політики Туреччини в контексті реалізації нової геополітичної стратегії неоосманізму. Метою роботи є дослідження еволюції поняття діаспори в державній політиці та аналіз трансформації відносин держави з діаспорами залежно від змін національних пріоритетів Туреччини.

В якості об'єкту державної діаспоральної політики постають «турецькі громадяни за кордоном», «споріднені групи», «дружні спільноти». Розширення поняття «діаспора» демонструє факт того, що діаспора в Туреччині стала розглядатися як ресурс для реалізації міжнародної стратегії держави щодо стабілізації та розвитку геополітичного та економічного становища, як механізм посередництва та лобіювання інтересів.

Визначається, що діаспоральна політика Турецької республіки орієнтована на виконання двох завдань: створення міцної транснаціональної лобістської структури на основі етнічних діаспор у всьому світові та виконання геополітичного завдання – створення глобальної інтеграційної системи через консолідовані зусилля споріднених держав і народів тюркського світу.

Ключові слова: діаспора, державні інститути, транскордоння, мережеві суспільства.

ЛЮБОВЬ, КОТОРАЯ ДВИЖЕТ ГРАНИЦЫ: ДИАСПОРАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА ТУРЦИИ

С.В. Коч

В статье представлен анализ процесса формирования диаспоральной политики Турции в контексте реализации новой геополитической стратегии неоосманизма. Целью работы является исследование эволюции понятия диаспоры в государственной политике, а также анализ трансформации отношений государства с диаспорами в зависимости от изменений национальных приоритетов Турции.

В качестве объекта государственной диаспоральной политики выступают «турецкие граждане за рубежом», «родственные группы», «дружественные сообщества». Расширение понятия «диаспора» демонстрирует факт того, что диаспора в Турции стала рассматриваться как ресурс для реализации международной стратегии государства по стабилизации и развитию геополитического и экономического положения, как механизм посредничества и лоббирование интересов.

Определяется, что диаспоральная политика Турецкой республики ориентирована на выполнение двух задач: создание прочной транснациональной лоббистской структуры на основе этнических диаспор по всему миру и выполнения геополитической задачи –

создание глобальной интеграционной системы через консолидированные усилия родственных государств и народов тюркского мира.

Ключевые слова: *диаспора, государственные институты, трансграничные, сетевые общества.*

LOVE THAT MOVES BORDERS: DIASPORAL POLICY OF TURKEY

S. Koch

Current world order of the system of international relations intends to regulate the claims and actions of a significant number of new actors. As distinct from the Westphalian system with vertical hierarchy of «big» and «small» states, the modern structure of international relations along with classical actors includes the new parties: borderland sociocultural groups – «diasporas of cataclysm», regional diasporas in the transboundary systems and world diasporas with transnational network or umbrella structure.

Relations between state and its diasporas, apart from traditional patronage relations, acquire new forms. The «hybrid formations» with specific neo-institutional elements of organization, composition of state and transnational features have appeared. Territorial nation-state has been transforming into the sacral centre, directing and uniting «own» diasporas all over the world. The recognition of diaspora as resource base of the state that extends opportunities of international contacts and forms of impact on international system has grown in popularity.

The paper presents the analysis of the process of formation of diasporal policy of Turkey in the context of realization of new geopolitical strategy of Neo-Ottomanism.

The aim of the paper is to research the evolution of the term «diaspora» in the state policy as well as to analyse the transformation of the relations between state and diasporas in relation to the changes of Turkey's national priorities.

«Turkish citizens abroad», «relative groups», «friendly societies» act as a subject of the state diasporal policy. Expansion of the term «diaspora» demonstrates the fact that diaspora in Turkey has been considered as resource for realization of international strategy of the state on stabilization and development of the geopolitical and economic position, as a mechanism of mediation and lobbying of interests.

It has been determined that diasporal policy of the Republic of Turkey is oriented to execution of two objectives: realization of the aim to create a strong transnational lobbying structure on the basis of the ethnic diasporas around the world and to execute geopolitical target – creation of the global integrational system through consolidated efforts of relative states and nations of Turkic world.

Key words: *diaspora, state institutes, transboundary, network societies.*

Постановка проблеми. Державно-центрована система світової політики поступово втрачає жорсткість, перестає бути однозначною та ієрархічною. Держава втрачає роль монополіста в процесі конструювання міжнародних норм, а право на політичне рішення з'являється у альтернативних акторів: транснаціональних, регіональних, локальних. Мережеві та парасолькові структури нових суб'єктів політичного простору успішно функціонують в умовах альтерглобалізму пост-модерного світу. Наприклад, структурні зміни в системі міжнародних відносин проявляються

в нових формах взаємин між державою та її діаспорами. Якщо до кінця XX ст. діаспори денаціоналізувалися країною походження і були виведені за рамки національного складу населення, то на початку XXI ст. ситуація докорінно змінилася. По-перше, з'явилися, так звані, «гібридні утворення», які одночасно є державними та недержавними, транснаціональними утвореннями. Держава перетворюється у сакральний центр, а її функції зорієнтовані на збереження національної культури та організацію зв'язку з усіма «своїми» діаспорами у світі. По-друге, діаспора стала розглядатися як ресурсна база держави. Прагнучі створити дієздатну соціально-політичну структуру, держави відмовляються від етатистського тлумачення нації. За Р. Брубейкером, ідея «нації» відділяється від слабкої держави і ототожнюється з більш значущими соціальними і культурними просторами (2000). Відносини з діаспорою стали розглядати як стратегію держави щодо стабілізації і розвитку геополітичного та економічного становища, як механізм посередництва і лобіювання інтересів (US Government, 2010). Крім того, діаспору розглядають як альтернативний канал передачі важливої для національної культури і зовнішньої політики інформації.

Зміни у сприйнятті діаспори, як механізму впливу на структурування геополітичного простору відбулися для Туреччини на початку XXI ст. Нові державні інститути, орієнтовані на роботу з діаспорою були інкорпоровані в структури регіональних інтеграційних систем тюркського світу. Це створило нову інституційну структуру мережевого характеру, яка формує спільні завдання та шукає спільні відповіді на глобальні виклики.

Аналіз актуальних досліджень. Сучасні світові, регіональні та прикордонні діаспори здавна є об'єктом уваги наукового середовища. Дослідження орієнтовані на вивчення природи таких форм соціокультурних колективів та способів організації їх внутрішньої структури, включаючи механізми самовідновлення та трансляції культурної традиції в умовах сучасних національних систем. Так, роботи Б. Андерсона (2016), Р. Брубейкера (2005), В. Сафрана (1991), В. Тішкова (2003), В. Шнірельмана

(2003) склали академічну базу подальших досліджень, заклали методологічне підґрунтя діаспорознавства.

Погляд на етнічні діаспори почав змінюватися у ХХІ ст., коли докорінно був переглянутий концепт «повернення на Батьківщину», як важлива риса діаспори. Нові дослідження додали динамічних визначень «діаспори» із множинною орієнтацією в ідентифікаційному процесі. З'явилися роботи, присвячені аналізу соціальних і політичних можливостей мережових структур етнокультурних транскордонних груп та їх ролі в сучасному політичному процесі. Вивченням специфіки діаспоральної дипломатії та аналізом етнічних лобістських структур в умовах сучасної світової системи відзначені роботи Т. Ліонса (2014), Дж. Гонсалеса (2012), А. Торреальба (2017), К. Рана (2011), ін.

Спеціальним дослідженням процесу формування світової турецької діаспори та її інституційних зв'язків присвячені праці В. Аваткова (2018), Р. Алі- Заде (2007), Н. Ксендзика (1991), А. Сейхан (2001), ін.

Метою роботи є дослідження процесу формування діаспоральної політики Турецької Республіки, під час чого відбулося розширення поняття «діаспора», та аналіз трансформації відносин держави з діаспорами залежно від змін національних пріоритетів Туреччини.

Виклад основного матеріалу. Туреччина формує політику взаємодії з діаспорою виходячи з прагнення позбутися статусу регіональної держави і здобути вплив на світові міжнародні процеси. Початковий етап розвитку закордонних діаспор пов'язаний із трудовою міграцією другої половини ХХ ст. У 1960-і рр. ХХ ст. цей процес був організований двосторонніми рекрутинговими угодами між Туреччиною та європейськими державами (Т.С. Dışişleri Bakanlığı, 2018).

Вже у 1980-і рр., у зв'язку з діяльністю Секретної армії визволення Вірменії, Туреччина сприяла формуванню політизації турецьких громад в країнах Європи. На той час за кордонами Республіки Туреччини проживало біля 4 млн. турок, які об'єднувалися у різні організації, спілки, об'єднання

(громадські, політичні, релігійні, культурні). Згодом ці громади стали «посередниками» турецької політики в країнах Європи, перебуваючи під впливом турецьких політичних і духовно-релігійних кіл, служб національної безпеки. Формування турецької діаспори було обґрунтовано прагненням стримати зусилля вірменської групи.

Перший державний координаційний орган в діаспорі – «Управління турецьких громадян, які проживають за кордоном», був створений у грудні 2002 р. рішенням Ради Міністрів. Робота Управління під керівництвом Фарук Челика була спрямована на покращення іміджу Туреччини, створення турецького лобі, яке мало стати конкурентом вірменським та грецьким групам тиску в Європі та Америці. В Управлінні створювалися спеціальні департаменти з питань діаспори в англомовних країнах, в Німеччині, Швейцарії, Бельгії, Швеції, Данії, Норвегії, Австрії, Франції, Люксембурзі.

Державна підтримка турецької діаспори закріплена в 2009 р., коли Уряд прийняв рішення створити «Департамент з питань турок, що проживають за кордоном» при Раді Міністрів Турецької Республіки. На урядовому з'їзді віце-прем'єр та спікер уряду Джеміл Чічек заявив, що прийшов час створення Міністерства турецької діаспори (Timeturk, 2009). З того часу турецькі громади в Європі активно висувають кандидатів до парламентів європейських країн і в місцеві органи самоврядування, створюючи перспективи для широкої лобістської діяльності. Для політики партії «Справедливість і розвиток» в період з 2002 до 2009 рр. був характерним поворот у бік країн Заходу та західних цінностей.

Повернення до ісламських цінностей та ідей тюркської єдності було стимульовано міграційною кризою в Європі. Рух у бік зближення із тюркськими народами з метою залучення тюркського світу до вирішення геополітичних та економічних проблем розпочався з переосмислення поняття «діаспори», як «закордонних турецьких громадян» у напрямку «споріднених народів» і «дружніх суспільств».

Фактично, партія «Справедливість і розвиток» почала застосовувати термін «дружні суспільства» ще у програмі уряду Месута Йилмаза (1996 р.) (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1995). Практичне використання та інституційне закріплення цього терміну відбулося у березні 2010 р. під час створення «Управління у справах турок, які проживають за кордоном і споріднених народів» під керівництвом міністра праці і соціального захисту Фарук Челика (УТВ, 2018с). У розділі «Братні суспільства» веб-сайту управління вказано, що з метою зміцнення економічних, культурних, наукових зв'язків, структура має розвивати відносини з етнічними та дружніми (тут використані також терміни «єдиновірні», «єдиномовні», «споріднені») спільнотами (УТВ, 2018b). Як зазначив керівник управління К. Юртначу чисельність «дружніх товариств» у 2012 р. перевищила 200 млн. осіб (2012). Проте, ані в його доповіді, ані на сайті не уточнюється, які суспільства сприймаються як «дружні». Двозначність формулювання надає Туреччині можливість політичної гнучкості та маневрування.

«Управління у справах турок, які проживають за кордоном і споріднених народів» працює в напрямках: а) відносин Туреччина – турецька діаспора; б) консолідація діаспор і народів тюркомовних держав; в) співробітництво з діаспорами інших діаспор (сомалійська, угорська, боснійська, ін.).

Регіони проживання тюркських народів («тюркський пояс») склали простір розширення геополітичного впливу Туреччини. Ідею «тюркського поясу стабільності» розвиває Всесвітня асамблея тюркських народів (з 1990 по 2007 рр. Асамблея Тюркських народів), головним завданням якої стало створення Співдружності тюркських держав (Султанмурат, Мухаметдинов и Каримов, 2009).

З метою зближення політичних поглядів, обміну інформацією, пропаганди тюркської культури, розширення економічних зв'язків, реалізації спільних проектів, знаходження шляхів вирішення проблем тюркського світу були створені дві транснаціональні політичні структури. У 2008 р. у

Стамбулі створено ТюркПА – Парламентську асамблею тюркомовних країн, а у 2009 р. на IX саміті тюркомовних народів відбулася інституалізація Ради співпраці тюркських держав – Тюркська рада (Туреччина, Азербайджан, Казахстан, Киргизстан). Створена трансдержавна структура включила Ради: голів держав, міністрів закордонних справ, старійшин, заслужених діячів зовнішньополітичних відомств та постійний секретаріат. Ця організація стала першою інституційною структурою, що об'єднала простори «тюркського світу» для вирішення політичних, економічних та культурних питань.

Створення системи інтеграційних зав'язків передбачало створення мережевої системи тюркських організації по всьому світові. З цією метою у 2009 р. створена перша «Контактна група відповідальних осіб у справах діаспори» при Тюркській раді. У 2013 р. в Анкарі на Другому засіданні контактної групи було прийнято перший документ, що закріплював практичні кроки у цьому напрямку – «Стратегія спільної діяльності діаспор тюркомовних країн» (Türk Keneşi Diaspora İşlerinden Sorumlu Bakanlar ve Kuruluş Başkanları, 2013). З того часу Азербайджан, Казахстан, Киргизстан та Туреччина мали план консолідованих дій з підтримки співвітчизників за кордоном, розвитку загальної культури, братських зв'язків, підтримки прав та інтересів представників всіх тюркських народів, поліпшення соціальних і економічних умов життя мігрантів.

Обґрунтування нової геополітичної стратегії «розширення», завдяки ресурсам «тюркського світу» в Туреччині відбувалося поступово. Важливу роль зіграли, так звані, «мозкові центри», які вважаються феноменом ХХІ ст. Ще у другій половині ХХ ст. прагнення подолати перешкоди у здійсненні практичних завдань геополітики викликало стрімкий розвиток Туранських та Турецько-азіатських центрів стратегічних досліджень. Проте, після 2002 р., коли до влади прийшла партія «Справедливість і розвиток» були створені вузькоспеціалізовані експертно-аналітичні установи нового типу. Вони були зорієнтовані на роботу в сферах, яким раніше не надавалося значення, в плані протистояння сучасним геополітичним викликам (у освітній, діаспоральній,

інформаційній, соціальній сферах). За даними Науково-освітнього фонду «Нораванк» у період з 2002 до 2014 рр. кожного року засновувалося від 2 до 18 аналітичних структур (Симаворян, 2015.). Серед центрів, які мають тісні відносини з правлячою партією, можна відзначити «Фонд політичних, економічних і суспільних досліджень» (2006), «Інститут стратегічного мислення» (2009), «Центр турецько-азіатських стратегічних досліджень» (2004), «Організацію міжнародних стратегічних досліджень» (2004). Виступи депутатів ПСР, що входять у міжнародні структури державних діячів, зокрема президента Ердогана, засновані на дослідженнях цих центрів. Діють пан-тюркістські центри, такі як «Центр туранських стратегічних досліджень» (2007), «Турецький інститут ХХІ ст.» (2005). Так, у наукових виданнях Інституту використовують поняття «тюркський суперетнос», з'явилося словосполучення «туранська нафта», що має стати одним із стратегічно важливих чинників тюркського світу, та інші.

За ініціативи «Центру турецько-азіатських стратегічних досліджень» у 2010 р. була створена платформа щорічних зустрічей в межах «Всесвітнього пан-тюркського форуму». Темою першого форуму стала «Тюркська рада, тюркська діаспора та соціально-економічне співробітництво» (Tasam, 2012). Наступні зустрічі також присвячені проблемам турецької діаспори: «Турецька діаспора і соціально-економічне співробітництво», «Турецька діаспора та турецька світова перспектива 2023», «Культурна дипломатія і туризм: можливості та ризики» (Dünya türk forumu, 2016). Так, Центр не тільки генерує ідеї щодо співпраці між діаспорами тюркомовних держав, він висунув бачення спільного стратегічного управління «тюркською діаспорою». З метою забезпечення участі у вирішенні регіональних і глобальних питань, які їх стосуються було визначено завдання поглибити інтеграцію тюркських народів в соціумах країн проживання.

Отже, під створенням спільного стратегічного управління тюркської діаспори розуміється створення системних лобістських структур і механізмів діаспоральної дипломатії в країнах проживання (Türk Dili Konuşan Ülkeler

İşbirliği Konseyi, 2018). Ця ідея набула практичного втілення під контролем Тюркської ради, коли делегати чотирьох країн вирішили створити регіональні центри діаспори. Перший такий центр було створено у Києві в 2014 р. (офіс у будівлі Союзу азербайджанців України). Створення аналогічних структур заплановано у США, Франції, Німеччині (Trend news agency, 2013).

До 2016 р. головним інструментом розповсюдження пан-тюрських ідей у світі були мережеві структури гюленістів «Хізмет». Школи «Хізмет» функціонують по всьому світові, формуючи лояльний до Туреччини прошарок у суспільстві. Після розриву між Гюленом та Ердоганом, ці структури поступово, з ініціативи Туреччини, витісняються з простору тюркського світу. Так, Киргизія на VI Саміті Тюркської Ради у 2018 р. пообіцяла замінити всі гюленівські установи у республіці, що діють під брендом «Сепат» на турецький освітній фонд «Мааріф».

Культурні та соціальні проекти пов'язані не тільки з тюркомовними країнами та їх діаспорами, але і з тюркськими спільнотами, які не мають державності (турки-месхетинці, туркомани, уйгури, татари Криму, гагаузи). Скорочення культурної дистанції з такими народами і підтримка ідеї їх політико-економічної незалежності формує інструментарій для впливу на політичні процеси в регіонах їх проживання. Наприклад, створюючи стабільне протурецьке лобі у Гагаузії (Молдова) та у Бессарабії (Україна), Туреччина закладає стратегічну основу для впливу на Південно-Східну Європу. Так, під час візиту президента Туреччини в Молдову 18 жовтня 2018 р. Реджеп Ердоган запропонував гагаузам «любов, яка подовжує кордони», маючи на увазі розширення «тюркського світу», як спорідненого і дружнього простору (Gagauzia.MD, 2018).

Інтереси Туреччини в Південній і Північній частинах Бессарабії представляє Турецьке головне управління з питань співробітництва та розвитку (ТІКА) (Tika, 2018). Координаційний офіс ТІКА в Україні працює з 1995 р., а в Молдові з 1994 р. Пріоритетними сферами діяльності є

водопостачання, охорона здоров'я, освіта, поліпшення інфраструктури (Moldovanews, 2017). У 2017 р. представники медіа Одеси, які працюють над висвітленням подій з життя гагаузького народу, були направлені на стажування до Туреччини за рекомендацією турецького державно каналу ТРТ. Такі стажування стають регулярними. Так, у лютому 2018 р. «Управління у справах турок, які проживають за кордоном і споріднених народів», в рамках «Програми співробітництва з діаспорою» спільно з інформаційним агентством «Анадолу» та Агентством турецького співробітництва та координації в сфері дипломатичної журналістики провело курси для журналістів з Азербайджану, Казахстану, Узбекистану, Монголії, Грузії, України (Рагімова, 2018).

Патронажна політика в споріднених просторах передбачає інвестування у науково-освітню та інформаційну сфери. Вихідцям з регіонів «тюркської дуги» видаються стипендії на здобуття вищої освіти в Туреччині. Проект «Стипендія на місці» запроваджено серед турків-месхетинців, туркоманів Сирії та Іраку, кримських татар та гагаузів Молдови і України. З січня 2012 р. діють програми «Стипендії Туреччини» та «Стипендія для сімейних і соціальних служб» (УТВ, 2018а). Поступово створюється соціальне та комунікативне середовище, яке пов'язує «споріднені» і «дружні» народи з соціальною мережею в Туреччині.

Так, якщо Європейські країни не можуть знайти компроміс у процесі створення спільної історії Європи, то для країн Тюркської єдності проблема спільної пам'яті є вирішеною. На VI саміті Тюркської Ради, 3 вересня 2018 р. Н. Назарбаєв заявив, що на цей час вже впроваджений спільний підручник «Загальна історія тюрків» (шкільна програма Азербайджану, Туреччини, Киргизстану і Казахстану), працює портал «Спадщина предків» (400 років спільної спадщини тюркських народів), запроваджено проект «Сучасний великий шовковий шлях» (дозволяє за 14 днів відвідати історичні та сакральні місця тюркських країн), реалізується соціологічний дослідницький проект «Тюркбарометр» (Ритм Евразии, 2018). Спільна інтерпретація історії,

латинізація писемності значно прискорюють формування єдиного культурного простору.

Цікаво, що у 2017 р. в Україні при фінансовій підтримці «Турецького агентства співробітництва і розвитку» (ТІКА) видана «Історія гагаузів України» (Ukrinform, 2017). Метою таких меморіальних проєктів є акцентування на спільній історії та створення загального про-турецького культурного простору.

Відродження пан-тюркізму у зовнішній політиці Турецької Республіки стало помітним з другої половини ХХ ст., коли цю ідеологію опанувала партія «Національна дія» (А. Тюркеш). Але вперше діаспора стала об'єктом стратегічної уваги у 2016 р., коли Програма турецького уряду виокремила політику щодо діаспори в самостійне завдання, були сформульовані пріоритети та сфери реалізації цієї політики. Програма розрізнявала завдання для «турецької діаспори» і для «дружніх товариств». Так, «Академія громадянського суспільства», «Академія лідерства», «Медіа-академія» та багато інших проєктів ставлять завдання розвивати відносини з «дружніми товариствами».

У 2017 р. в Туреччині напередодні виборів були прийняті поправки до Закону «Про турецьке громадянство» 2009 р. (Türk Vatandaşlığı Kanunu, 2009), якими вперше передбачені пільги (надання «блакитної карти») для отримання громадянства співвітчизниками за кордоном, але тільки якщо в державі проживання турок не встановлене подвійне громадянство. Спрощено механізми залучення діаспори до участі у суспільно-політичному житті (право приймати участь у виборах та проводити комерційні операції, перебуваючи за кордоном).

У 2018 р. під час парламентських виборів «Народний Альянс», утворений партіями «Національна дія» та «Справедливість та розвиток», отримав 61,4% голосів. Зміни в Конституції та зміцнення президентської влади були розцінені як повернення до «османізму». Неоосманізм передбачає повернення Туреччини в «пост-османський» простір в якості надрегіональної

держави. Розширення сфери впливу на суміжні території за рахунок «м'якої сили», економіки, гуманітарного впливу та наднаціонального духу стало головною ідеєю в новому зовнішньополітичному курсі Турецької Республіки. Складовою частиною нового курсу стала доктрина «Нуль проблем з сусідами», яка спочатку була символом миротворчої політики, а згодом трансформувалася у концепцію, яка обґрунтовувала важливість створення механізмів управління процесами в просторах суміжних держав.

Інтеграція тюркських держав виходячи з етнічної, мовної та релігійної близькості представляла неопантюркізм як складову неоосманізму. На пантюркістську основу програми правлячої коаліції вказує праця «Стратегічна глибина» (2001) А. Давутоглу (2014 - 2016 р. – Прем'єр-міністр Туреччини) (Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, 2011).

Діаспоральна політика Туреччини в межах Тюркського світу у вересні 2018 р. була предметом розгляду на VI Саміті Тюркської Ради в Киргизії. Підсумком Саміту стало прийняття «Концепції інтеграції тюркомовних держав». Сенсаційним було звернення Р. Ердогана до країн Тюркської Ради з пропозицією відмовитися від валюти долара при взаємних розрахунках.

Знаковим моментом стала участь у роботі Саміта президента Республіки Узбекистан та Прем'єр-міністра Угорської Республіки. Узбекистан заявив про намір вступити в об'єднання, а Угорщина отримала статус спостерігача в Тюркській раді. В. Орбан, підкреслюючи спільну тюркську спадщину, заявив про право угорців називатися «європейськими турками». Слід зазначити, що, якщо для Угорщини тюркський вектор її зовнішньої політики є намаганням розширити коло економічних і політичних партнерів в умовах серйозних розбіжностей з сусідами по Європейському союзу, то для Туреччини крім економічних завдань та участі в Турецько-Угорському діловому форумі, ще є питання про збереження османської спадщини на угорській території. Про це свідчить офіційний візит Р. Ердогана в Угорщину 8-9 жовтня (через місяць після Саміту Тюркської

ради). Отже, ідея про «споріднені групи», «дружні спільноти» активно втілюється в практичній політиці.

В листопаді 2018 р. в Анкарі на зустрічі керівників державних органів та організацій, відповідальних за діаспоральні питання та «Ради співробітництва тюркомовних держав», була прийнята «Спільна стратегія дій Тюркської Ради тюркомовних діаспор» і «Спільний план дій для тюркомовних діаспор на 2018-2019 рр.». Прийняття цих документів демонструє не тільки значущість діаспори для консолідації тюркського світу навколо Туреччини, але і ставить акцент на мовній єдності, як актуальному критерію окреслення потенційного простору геополітичного партнерства.

Динаміка розширення тюркської діаспори простежується і по складу Форумів діаспор країн Тюркської Ради. За словами голови «Управління у справах турок, які проживають за кордоном і споріднених народів», у першому Форумі діаспор в Азербайджані в 2013 р. прийняли участь 600 представників з 50 країн. За прогнозами, учасниками Форуму, який відбудеться в листопаді 2019 р. у Туреччині, стануть понад тисячі учасників. Такі прогнози базуються на значному розширенні діаспори, яка за словами Абдуллаха Ерен досягла 15 млн. осіб (UkrTurk, 2014).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Діаспоральна політика Туреччини сформувалася на початку ХХІ ст. і стала відповіддю на геополітичні виклики з якими зіткнулася держава. Сучасні структурні зміни в «мистецтві влади» для світових гравців визначають наскільки ефективно держави впливають на процеси за межами їх національних кордонів.

У процесі пошуку нових форм участі в міжнародних глобальних процесах Туреччина розглядала свої етнічні діаспори з числа турецьких мігрантів, як зручний ресурс для створення лобістських структур в приймаючих суспільствах. Додатковий соціально-економічний та іміджевий ресурс цієї частини діаспори став у нагоді як новий електоральний простір, як основа для створення неоінституційних мережевих структур.

Процес геополітичної реструктуризації світового порядку, міграційна криза в Європі змусили Туреччину переглянути інтеграційні завдання і національну ідеологію. Діаспоральна політика стала механізмом постімперського геополітичного розширення за рахунок простору тюркської та ісламської культури. Неопантюркізм як складова неоосманізму в практичній політиці Туреччини обумовила залучення тюркомовних держав і народів у сферу політичної та економічної інтеграції. Тюркські діаспоральні інститути та громадські організації представляють «м'яку силу», за допомогою якої здійснювалася вигідна для Туреччини політика щодо посилення своїх позицій.

Політика по відношенню до діаспори передбачає створення механізмів управління культурними і соціально-політичними процесами у просторах суміжних держав. У результаті, поняття «діаспори» було розширено за рахунок «споріднених груп», під якими розумілися етномовні групи тюркського світу, що не мають власної держави, а також за рахунок діаспор, які утворюють соціуми «споріднених» діаспор («дружні спільноти»).

Складний і тривалий процес інтеграції простору тюркомовних держав і політична криза 2017–2018 рр. продемонстрували, що для Туреччини її діаспоральна політика є новим баченням методів геополітичного впливу, завдяки яким вона перетворюється на координатора транснаціональних процесів і одного з провідних гравців на світовій арені.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аватков, В., 2018. Тюркский мир и тюркские организации. *Мировая политика*, 2, с.11–25.
2. Али-Заде, Р., 2007. *Турецкая диаспора в странах Западной Европы в 60-90-е гг. XX в.: проблемы интеграции*. Кандидат наук. Владимирский государственный педагогический университет.
3. Андерсон, Б., 2016. *Воображаемые сообщества. Размышления об истоках и распространении национализма*. Перевод с английского В. Николаев. – Москва: Кучково поле.
4. Брубейкер, Р., 2000. «Диаспоры катаклизма» в Центральной и Восточной Европе и их отношения с родинами. *Диаспоры*, 3, с. 6–32.
5. Ксёндзык, Н.Н. 1991. *Турецкая трудовая иммиграция в странах Западной Европы (70-80-е г.г.)*. Киев: ИСЭПЗС.
6. Рагимова, П., 2018. *Турецкая диаспора намерена сотрудничать с диаспорами братских стран*. [online] (Последнее обновление 8 февраля 2018) Доступно:

- https://azertag.az/ru/xeber/Tureckaya_diaspora_namerena_sotrudnichat_s_diasporami_brat_skih_stran-113 [Дата обращения 5 сентябрь 2018].
7. Ритм Евразии, 2018. *Тюркский мир предложили модернизировать по-турецки*. [online] (Последнее обновление 8 сентября 2018) Доступно: <https://www.ritmeurasia.org/news-2018-09-08--tjurkskij-mir-predlozhili-modernizirovat-ro-turecki-38416> [Дата обращения 10 сентябрь 2018].
 8. Симаворян, А., 2015. *Центры стратегических исследований в Турции*. [online] (Последнее обновление 18 июня 2015) Доступно: http://www.noravank.am/rus/issues/detail.php?ELEMENT_ID=13609 [Дата обращения 7 сентябрь 2018].
 9. Султанмурат, Е., Мухаметдинов, Р. и Каримов, Б. 2009. *Тюркский пояс стабильности*. Казань.
 10. Тишков, В.А. 2003. *Реквием по этносу: Исследования по социально-культурной антропологии* / В.А. Тишков. – Москва: Наука.
 11. Торреальба, А., 2017. Три основных подхода диаспоральной дипломатии во внешней политике. *Актуальные проблемы экономики и права*, 11(2), с. 154–169.
 12. Шнирельман, В. 2003. *Войны памяти. Мифы, идентичность и политика в Закавказье*. Москва: Академкнига.
 13. Brubaker, R., 2005. The «Diaspora» Diaspora. *Ethnic and Racial Studies*, 28(1), –pp. 1–19.
 14. Dünya türk forumu, 2016. *Stratejik İletişim: Referans Değerler, Kurumlar, Kişiler*. [online] Available at: http://www.tasam.org/Files/Etkinlik/File/VizyonBelgesi/DTF5_Vizyon_TR_pdf_0ba46c0f-5d28-4d14-b18b-83aaf0f1294f.pdf [Accessed 5 September 2018].
 15. Gagauzia.MD, 2018. *Выступление Реджеп Тайип Эрдогана в Комрате*. [online] (Последнее обновление 21 октября 2018) Доступно: http://gagauzinfo.md/index.php?newsid=43274&fbclid=iwar10cccvpwscxb-jl3z92j_a0vjiemkrpxb0wedg_v_oenrcgnpusqnn50 [Дата обращения 28 октябрь 2018].
 16. Gonzalez, J. III. 2012. *Diaspora Diplomacy: Philippine Migration and its Soft Power Influences*. USA, Minneapolis: Mill City Press.
 17. Lyons, T., 2014. Diaspora Lobbying and Ethiopian Politics. In: DeWind, Josh, Segura, ed. 2014. *Diaspora Lobbies and the US Government: Convergence and Divergence in Making Foreign Policy*. NY: Social Science Research Council / New York University Press.
 18. Moldovanews, 2017. *За 25 лет турецкое агентство ТИКА в Молдове успело многое*. [online] (Последнее обновление 12 февраля 2017) Доступно: <http://moldovanews.md/12022017/economika/145556.htm> [Дата обращения 6 сентябрь 2018].
 19. Rana, K. S. 2011. *21-st Century Diplomacy: A Practitioner's Guide*. NY: Continuum.
 20. Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, 2011. *Policy of Zero Problems with our Neighbors*. [online] Available at: <http://www.mfa.gov.tr/policy-of-zero-problems-with-our-neighbors.en.mfa> [Accessed 7 September 2018].
 21. Safran, W., 1991. *Diasporas in Modern Societies: Myth of Homeland and Return*. *Diaspora*, 1, pp. 83–99.
 22. Seyhan A., 2001. *Paranational Community/Hyphenated Identity: The Turks of Germany*. [online] Available at: <http://jsis.artsci.washington.edu/programs/europe/wendep/SeyhanPaper.htm> [Accessed 5 September 2018].
 23. T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2018. *Yurtdışında Yaşayan Türk Vatandaşları*. [online] Available at: http://www.mfa.gov.tr/yurtdisinda-yasayan-turkler_.tr.mfa [Accessed 6 September 2018].
 24. TASAM, 2012. *Dünya Türk Forumu, Türk Konseyi, Türk Diasporası ve Sosyoekonomik İş Birliği*. [online] Available at: <http://www.tasam.org/index.php?sagblok=119> [Accessed 5 September 2018].

25. TİKA, 2018. [online] Available at: <http://www.tika.gov.tr/tr> [Accessed 5 September 2018].
26. Timeturk, 2009. *Çiçek: Kimse hukukun üstünde olamaz*. [online] (Last updated 21 December 2009) Available at: <https://www.timeturk.com> [Accessed 7 September 2018].
27. Trend news agency, 2013. *Единая тюркская диаспора превратится в серьезную силу – генсек Совета сотрудничества тюркоязычных государств*. [online] (Последнее обновление 20 июня 2013) Доступно: <https://www.trend.az/azerbaijan/society/2163477.html>. [Дата обращения 6 сентябрь 2018].
28. Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi, 2018. *Türk Keneşi Diaspora İşlerinden Sorumlu Bakanlar ve Kuruluş Başkanları Üçüncü toplantısı gerçekleştirildi*. [online] Available at: <http://www.turkkon.org/tr-TR/turk-kenesi-diaspora-islerinden-sorumlu-bakanlar-ve-kurulus-baskanlari-ucuncu-toplantisi-gerceklestirildi/3/54/5000> [Accessed 2018].
29. Türk Keneşi Diaspora İşlerinden Sorumlu Bakanlar ve Kuruluş Başkanları, 2013. *Türk Keneşi Türk Dilli Diaspora Ortak Faaliyet Stratejisi*. [online] Available at: http://www.turkkon.org/Assets/dokuman/IASPORA_ORTAK_FAALIYET_STRATEJISI_KARAR_TR_20170608_111813 [Accessed 2018].
30. Türk Vatandaşlığı Kanununu, 2009. [online] Available at: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5901.pdf> [Accessed 5 September 2018].
31. Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1995. *Yılmaz Hükümeti Programı*. [online] Available at: <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP53.htm> [Accessed 2018].
32. Ukrinform, 2017. *История гагаузов Украины. Презентация книги*. [online] (Последнее обновление 12 июль 2017) Доступно: <https://www.ukrinform.ru/rubric-presshall/2263583-istoria-gagauzov-ukrainy-prezentacia-knigi.html> [Дата обращения 6 сентябрь 2018].
33. UkrTurk, 2014. *Türk Konseyi, Kiev'de Bölgesel Diaspora Merkezi açtı*. [online] (Last updated 25 December 2014) Available at: <http://ukrturk.net/turk-konseyi-kievde-bolgesel-diaspora-merkezi-acti/> [Accessed 5 September 2018].
34. US Government, 2010. *National Security Strategy*. [online] US Government. Available at: http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf [Accessed 7 September 2018].
35. YTB, 2018a. *Aile ve Sosyal Hizmetler Alanlarında Uzmanlık Bursu*. [online] Available at: <https://www.ytb.gov.tr/guncel/aile-ve-sosyal-hizmetler-alanlarinda-uzmanlik-bursu> [Accessed 7 September 2018].
36. YTB, 2018b. *Kardeş Topluluklar Vizyonu*. [online] Available at: <https://www.ytb.gov.tr/kardes-topluluklar/genel-bilgi> [Accessed 2018].
37. YTB, 2018c. [online] Available at: <https://www.ytb.gov.tr> [Accessed 7 September 2018].
38. Yurtnaç, K., 2012. *Turkey's New Horizon: Turks Abroad and Related Communities. Center for Strategic Research of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey*, [online] 3, p. 9. Available at: http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/10/SAM_paper_ing_03.pdf. [Accessed 5 September 2018].

Інформація про автора

Коч Світлана Вадимівна – кандидат політичних наук, доцент кафедри історії та світової політики факультету міжнародних відносин, політології та соціології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова; e-mail: svetlana.v.koch@gmail.com; ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2825-3563>.

Стаття надійшла до редакції: 23.11.2018 р. Прийнята до друку: 10.12.2018 р.